

Avtorica prispevka:
Mojca Sodin, Šola za hortikulturo in vizualne umetnosti Celje,
mojca.sodin@guest.arnes.si

Sonaravna hortikultura

V urbani hortikulturi smo nagnjeni k razmišljanju, da pri hortikulturnem oblikovanju notranjih in zunanjih prostorov ne moremo delovati sonaravno, saj bi pri tem trpela njihova estetika. Tako je sonaravno hortikulturno oblikovanje pri nas premalo poznano. Lahko bi rekli, da je v svetu trajnostna hortikultura sestavni del globalnega trajnostnega gibanja, ki posveča pozornost naravi prijaznemu bivanju. Naš namen je, da opozorimo na možnost razvoja hortikulture v tej smer in prispevamo k razvoju na tem področju, zato smo se pri modulu OUP (Oblikovanje in urejanje prostora z rastlinami) na Šoli za hortikulturo Celje, Višji strokovni šoli, program Hortikultura, odločili, da analiziramo trende na področju sonaravne hortikulture, razvijemo nove ideje in jih predstavimo kot nove možnosti hortikulturnega oblikovanja notranjih in zunanjih prostorov in s tem tudi kot nove priložnosti. V prispevku nakazujemo zgodovinske osnove sonaravnega hortikulturnega oblikovanja, predstavljamo trende in ideje naših študentov ter razvoj ene izmed njih – od ideje do postopka oblikovanja v prostoru samem. Uporabili smo naslednje metode dela: analiza problema in definiranje ciljev dela, analiza širšega in ožjega okolja, oblikovanje idej, oblikovanje zgodbe projekta in oblikovanje idejne zasnove prostora.

Ključne besede: hortikultura, sonaravna hortikultura, urbana hortikultura, hortikulturno oblikovanje, ideje

Environmental horticulture

Summary

In urban horticulture we tend to think that the horticultural establishment of internal and external spaces, can not operate sustainably. The environmental horticultural development is in our country unfamiliar. In the world is the environmental horticulture integral part of the global sustainability movement which devotes attention to the nature-friendly living. It is therefore our intention to highlight the potential for the development of horticulture in this direction and to give its contribution to the development in this area. So we decided in the module, OUP (Designing of Space and Planning with Plants) at the School of Horticulture Celje, Vocational College, Horticulture program, to analyze trends in environmental horticulture to develop new ideas and present them as new home design options in Horticultural and external spaces and to give a new opportunity. Our Project work suggests the historical basis of the sustainable horticultural design, the present trends and ideas of our students, and the development of one of them is shown from the idea to the final process of creating the space. We used the following methods: problem analysis and definition of objectives of the work, analysis of macro and micro environment, search for ideas, creation stories of the project and design concept of the space.

Key words: horticulture, environmental horticulture, urban horticulture, horticultural design, ideas

1 Uvod

Trajnostno in okoljsko prijazno vrtno oblikovanje, tako imenovano »zeleno« oblikovanje oz. sonaravno vrtnarstvo, krajinarstvo in urejanje zelenih površin, pridobiva na vedno večjem pomenu; postaja trend oz. način življenja. »*Trajnostna hortikultura je majhni del globalnega gibanja, ki se fokusira na trajnostno bivanje [...] Zakaj je pomembna? Kako lahko postanemo bolj trajnostni?*« (Cross R., Spencer R., 2009, 1)

Trajnostna hortikultura, ki združuje ekonomske, socialne in okoljske cilje, postaja vsekakor zelo pomembna.

1.1 Opredelitev problema

S sonaravnim (tudi ekološkim, okoljsko prijaznim, trajnostnim, zelenim) vrtnarjenjem v okrasnem vrtnarstvu ali na javnih zelenih površinah se pri nas šele srečujemo, čeprav je znano, da taki vrtovi in tako urejene zelene površine v tujini niso redkost. Tako menimo, da ta dejavnost predstavlja pri nas tržno nišo. Ekološko vrtnarstvo oz. hortikultura ima v Sloveniji poudarek na pridelavi zelenjavnih in zeliščnih sadik, semena in zdrave hrane in je zakonsko urejeno. Pojavljajo se tudi ekološko vzgojene sadike trajnic in drevnin, večinoma še brez certifikata, s sonaravnim urejanjem vrtov pa se ukvarja le manjše število firm

Zanimivo je tudi, da v okviru trajnostne (ekološke) ponudbe pomislimo in ponujamo marsikaj – ekokozmetiko, ekotekstil, ekoturizem, eko/biogradnjo in še marsikaj drugega, kar je pomembno za zdravo življenje v prostoru, na sonaravno urejene zelene površine in ureditve okrasnih vrtov pa skoraj ne. Trajnostno urejenih zelenih površin v našem urbanem okolju praktično ni, posledica tega pa je tudi naša naravnost k razmišljanju, da zelenih površin in vrtov ni mogoče urejati sonaravno, saj bi pri tem trpela njihova estetika. Pri njihovem urejanju bi se lahko zgledovali po primerih dobrih praks; znano je, da mnoga mesta v tujini zelo propagirajo svojo zeleno uravnanost in se lotevajo številnih ukrepov za naravno oblikovanost mestnega prostora. Zato menimo, da je čas, da začnemo spreminjati svoja razmišljanja, in menimo, da je prav, da damo svoj prispevek ter izmenjamo svoja znanja s področja kulture urejanja vrtov.

2 Zgodovinsko ozadje

Danes mnogi menimo, da je človekov odnos do narave in okolja eden od najpomembnejših odnosov v človeški družbi. Vendar pa se je ta tekom zgodovine močno spreminjal in je močno povezan z razvojem nekaterih znanosti.

Že od vsega začetka sta na ta odnos imela pomemben vpliv kmetijstvo in hortikultura. Hkrati sta imela pomembno vlogo pri razvoju civilizacij.

Človek nabiralec je bil z naravo močno povezan. Njegov razvojni premik od nabiralništva do poljedelca in živinorejca v mlajši kameni dobi (neolitik,) še danes velja za prvi pomembni razvojni korak v človekovem razvoju. Hkrati pa se z njim začne spreminjati tudi njegov odnos do narave. Narava mu je uničevala pridelke od katerih je bilo odvisno njegovo preživetje in tako se je počasi pričelo izoblikovati prepričanje, da si je potrebno naravo podrediti in se proti njej boriti. Tako je človek postopoma prevzemal nadzor nad okoljem in nad upravljanjem ekosistemov.

2.1 Obdobje antike in srednjega veka

V obdobju antike je starogrške kultura še dojemala naravo močnejšo od človeka. V tem času pa se pričena tudi razvoj naravoslovja oz. t. im. naravoslovne filozofije. Znano je namreč, da so bili Grški filozofi tudi prvi naravoslovci.

Steenblock (v: Mali, 2002, 21) navaja: »Pri Grkih je že bila prisotna razdvojenost: na eni strani so tehniko že zaznavali kot odločilno silo. ki je v rokah človeka, na drugi strani pa tudi neki strah pred njo, kar naj bi med drugim lepo izrazil Sofoklej v *Antigoni*, ko v pesmi zbora uporabi naslednji refren: »Obstajajo številne pošasti, toda nič ni bolj pošastnega kot sam človek.«

Za razvoj umetnosti in s tem tudi okrasne hortikulture je pomembno zlasti dejstvo, da se v tem obdobju oblikujejo pravila lepega. Iz zgodovine hortikulture oblikovanja vemo tudi, da se v mnogih antičnih kulturah pojavijo vrtovi namenjeni užitku, razmišljanju. Vrtovi v katerih je bil človek še močno povezan z naravo so gaji svetih dreves. Najbolj znana sveta gaja sta: hrastov gaj v kraju Dodona (2000 pr. N. št., bronasta doba), Grčija, in oljkin gaj ob Platonovi in Aristotelovi akademiji severno od Aten (385 pr.n. št.).

Duhovno razmerje do narave so ohranjale tudi vzhodne civilizacije, kar se odraža tudi v njihovi vrtni kulturi.

Povsem drugačen odnos do narave se izoblikuje kasneje v zahodni kulturi. S pojavom monoteističnih religij se pojavi prepričanje, da je narava ustvarjena oz jo je ustvaril bog in jo je podaril ljudem. Zato jo lahko le ti spreminjajo, podredijo. Tako se je sčasoma skozi stoletja, z razvojem različnih tehnologij, začelo spreminjati tudi naše naravno okolje.

V obdobju srednjega veka, to je od propada rimskega imperija (476) pa do odkritja Amerike (1492), se oblikujejo panoge, ki jih danes prepoznavamo kot vrtnarstvo, sadjarstvo, poljedelstvo, gozdarstvo. Razvijajo se za obzidjem oz. pred njim. Za preoblikovanje krajine imajo velik pomen: uporaba pluga, trakasta razporeditev njiv in kolobarjenje. Kmetje so postali odvisni od zemlje in njihovih gospodarjev (fevdalcev), ki so jim v zameno ponudil zaščito.

Šele z razvojem mest v visokem srednjem veku, razvojem trgovine, humanizacije krščanstva in nastankom prvih univerz, fevdalni sistem postopoma izginja, ohranil pa se je jezik znanosti – srednjeveška latinščina, ki jo je uvedel Karel Veliki (742 – 824).

Še v renesansi je imelo krščanstvo pomembno vlogo. Prav tako pa se, v tem obdobju, začelo razvijati, pod vplivom antike in islamskega sveta, novo znanstveno razmišljanje. Znanstveniki renesanse so odkrili človeka in naravo. Želeli so odkriti stvarnikov namen, ki ga je imel z določenim bitjem, pojasniti čudeže... Posebnih razlik med živo in neživo naravo pa niso videli. Svet je bil sestavni del celote, ki je nastala s pomočjo božje misli.

2.2 Obdobje novega veka

Za začetek novega veka so značilne odprave in raziskovanja novega sveta in s tem prihod novih rastlin. Z odkritji novih dežel si je Evropa pridobila veliko kapitala, ki ga je uporabila za razvoj znanosti. Moderna znanost se je lahko začela razvijati šele potem, ko se je osvobodila religioznih, magijskih in mističnih spon srednjega veka. Za novi vek je značilna tudi francoska revolucija (1789 – 1794), kmetijska ter industrijska revolucija v Veliki Britaniji.

Misleci novega veka (Nikolaj Kopernik (1473 – 1543), Rene Descartes, Isaac Newton (1642 – 1727)) so poskušali, tako kot mnogi pred njimi, razumeti in razložiti človeka in naravo. Oblikovala se je t. im. filozofija narave. Nastajala je slika vesolja, še vedno pa je prevladovalo prepričanje, da živa in neživa narava delujeta zelo mehansko. Narava je bila materialna, kar pomeni, da je bila surovina, delovala je kot stroj, imela je svojo matematično osnovo in služila je človeškim potrebam. Tako je leta 1597 Francis Bacon v svojem esej o vrtovih zapisal, da je potrebno spraviti vrt pod človeško kontrolo.

V 17. st. je v tem smislu delovalo kar nekaj znanih filozofov. Filozof Descartes (1596 1650) je veljal za kritičnega in sistematičnega misleca nove dobe. Postal je oče sodobne filozofije oz. novega pogleda na svet. Skušal je utemeljiti tako imenovani mehanični pogled na svet, ki je imel, tudi kasneje, še dolgo zelo velik vpliv na razvoj znanosti in mišljenja. Še danes je zelo znan tudi rek francoskega misleca Francis-a Bacon (1561 – 1621) »*Znanje je moč*«.

Osemnajsto stoletje velja za obdobje velikega napredka. Za to obdobje je značilna tudi kmetijska revolucija (Anglija). Kmetje so v Angliji in na Nizozemskem stalno eksperimentirali in sprejemali nove načine kmetovanja (nove tehnologije), nove sorte rastlin ter nova orodja in stroje. Kmetijstvo se je začelo razvijati kot znanost. Nove tehnologije so zahtevale drugačno organizacijo posestev, pojavil se je presežek delovne sile na deželi in propad malih kmetov, ki so bežali v mesta. Hkrati s tem se pojavi težnja po preoblikovanju narave in tako nastane angleški krajinski slog, ki sta ga občudovala tudi Johann Wolfgang v. Goethe (1749 – 1832) in J.J. Rousseau, znana razsvetljenska misleca.

V nasprotju s takratnimi prepričanji, je J.J. Rousseau (1712 – 1778) v svojem delu Veroizpoved savojskega vikarja, izpostavil klic »*Nazaj k naravi!*«. Razvil je povsem drugačno miselnost, saj je bil prepričan, da je vse kar je naredil človek s svojimi rokami v popolnem nasprotju z naravo. Vendar je še vedno priznaval stvarnika, ki je človeku dal moč svobodne volje in tako »*Na voljo imamo dve alternativni: ali se spojimo z naravo ali pa se od nje oddaljimo. Ker se je takratna družba odločila za odklon od narave, s svojim delovanjem dela kaos, za razliko od narave, ki ustvarja popolno harmonijo. Če se želimo poistovetiti z naravo, nam ne preostane drugega kot da poslušamo notranji glas, ki nas preko vesti opozarja na pravilnost našega delovanja.*« Hkrati pa v svojem romanu Julija in nova Heloiza (1761) razvije predromantično navdušenje za naravo in tako pomembno vpliva na razvoj angleške in francoske vrtno kulture (Park J.J. Rousseau, Ermenonville, Francija)

V obdobju razsvetljenstva, ki še danes predstavlja začetek bolj modernega obdobja evropske kulture in zgodovine, se poudarja pomen razuma in znanosti. Tako je filozof Kant leta 1784 zapisal, da je razsvetljenstvo človekov izhod iz nezrelosti. To je hkrati obdobje zatona aristokratskega sveta in njegovih načel estetike.

Nastajale so nove veje znanosti – umetnostna zgodovina in estetika. Na veljavi pridobi pogled na krajino.

Pomembni so naravoslovci. Carl v. Linne (1707 – 1778) je uvedel binarno nomenklaturu rastlin. Charles Darwin (1809 – 1882) je postavil temelje moderne teorije evolucije s konceptom naravne selekcije. Tako se šele na prehodu iz 18. V 19. st. se izoblikuje in uvidi razlika med živo in neživo naravo. Na organizme se prične gledati kot na celote, sestavljene iz delov. Vsak njihov del ima v okviru celote svojo funkcijo.

Na prehodu iz 18. V 19. st. je industrijska revolucija močno spremenila proizvodne zmogljivosti takratnega sveta in hkrati preoblikovala angleško, evropsko in tudi ameriško družbo. Razvoj strojev, motorja, tovarn... spremeni Anglijo v prvo industrijsko silo. Človek si je lahko z znanjem kakor s tehničnimi sredstvi popolnoma podredil naravo.

V devetnajstem stoletju pa nastane tudi težnja po bolj preprostih, naravno urejenih vrtovih. Leta 1870 je bila prvič objavljena knjiga Wild Garden. Avtor, William Robinson (1838 – 1935) v njej zagovarja ekološko zasnovo, uporabo lokalno prilagojenih avtohtonih in eksotičnih rastlin v skladu z lokalnimi pogoji rasti. Njegovo delo je navdihovalo mnoge pri opazovanju naravnih habitatov. Pojavi se gibanje za uporabo naravnih rastlin (Nativ Plant Mouvement) v Evropi, Ameriki in Avstraliji.

Jens Jensen (1860 -1951) je pri svojih zasaditvah prvič uporabil avtohtoni rastlinski material v Ameriki leta 1888 in kasneje je skupaj v sodelovanju z arhitektom Frank Lloyd Wright – om izoblikoval prerijski slog vrtnarjenja (prvi ameriški slog).

2.3 Moderna in postmoderna doba

Še v dvajsetem stoletju so mnogi razumeli naravo, kot element, ki služi človeku. Onesnaženje okolja in narave z različnimi odpadki v moderni in postmoderni dobi je bilo ljudem dolgo časa sprejemljivo, saj je bilo neomejeno. Različna onesnaževanja so bila cena ugodja, ki nam ga je nudilo življenje. Šele, ko je narava začela ogrožati naše udobje, celo zdravje ljudi je pričelo prihajati do sprememb, kar pa pomeni, da smo okolje (naravo) še vedno razumeli kot tisto, ki služi človeku. Tako je še vedno večina ukrepov bila usmerjena v omejevanje onesnaževanja.

Šele z razvojem ekologije v začetku 20. stoletja se pojavi drug pogled na naravo in na druga živa bitja. Vedno več vemo o življenju živali in rastlin, kako se spreminjajo in obnašajo glede na okolje ter kako se spreminja okolje samo. Zelo pomembno postaja naravno ravnovesje. Z uveljavitvijo načel trajnostnega razvoja konec 20 in v začetku 21. stoletja, so potrebna nova pravila obnašanja, ki temeljijo na spoštovanju vseh biotskih skupnosti. Tako se prične oblikovati prehod k ekološko trajnostni družbi. Pri tem je pomemben prispevek vsakega posameznika in zato menimo, da ima trajnostno (sonaravno) naravnana hortikultura svojo prihodnost.

Ideja o naravnih vrtovih je doživela preporod s knjigo nizozemskega avtorja Louis Le Roy-a: *Natur einschalten* (1978), ki ga zato imamo za »*idejnega vodjo naravnih vrtov oz ideje o naravnih vrtovih.*« (Wolschke-Bulmahn, 1997, povz. E Schmidt, 1993,11- 24)
Ekološka gibanja -

3 Primeri dobrih praks

Zavedamo se, da obravnava biotskih procesov v urbanem okolju zahteva sistematičen, analitičen in eksperimentalen pristop, ki se ga že lotevajo na mnogih univerzah. Vendar imajo nekatere države in mesta pri vzpostavljanju zelenih mestnih oaz, ki služijo bivanju, rekreaciji, izobraževanju, že veliko izkušenj in prevzemajo vodilno vlogo.

3.1 Skogskyrkogarden

Na začetku 20.st. nastane na mestu prejšnje gramoznice pokopališče v Štokholmu, ki poudarja značilnosti pokrajine in je danes na seznamu svetovne dediščine ter je močno vplivalo na oblikovanje pokopališč po svetu ter na načela urejanja krajine. Je zgled harmonične enotnosti arhitekture in narave (rastlin in reliefne oblike terena), kar je razvidno s slike 1.

Slika 1: Enotnost oblikovanja značilna za pokopališče Skogskyrkogarden
Vir: <http://www.skogskyrkogarden.se/en/media/index.php>

3.2 Krajinski park Duisburg Nord

Park je nastal na mestu stare jeklarne, ki je v procesu industrializacije zapustila dediščino, ki jo je bilo potrebno reciklirati. Reciklirali so objekte, zemljo in vodo. Park je moderen simbol preoblikovanja industrijskih območij v naravne in nudi veliko različnih možnosti uporabe. Slika 2 prikazuje ohranjeno železarsko konstrukcijo vpeto v zeleno okolje parka kot spomin na drugačne čase.

Slika 2:

Vir: <http://www.landschaftspark.de/architektur-natur>

3.3 Hamburg – zelena prestolnica Evrope 2011

Hamburg je eno najbolj zelenih mest v Evropi. Njegovo podobo oblikujejo zelene površine, parki, drevesa... Mesto skrbi za habitate in ogrožene rastlinske in živalske vrste. Z odprtjem mednarodne vrtnarske razstave v letu 2013 bo mesto postalo priljubljena destinacija za ljubitelje vrtnarjenja in narave ter hkrati turistična atrakcija, ki bo privabila več milj. obiskovalcev. Z geslom »V 80 vrtov po svetu« bodo predstavili podnebna področja in vegetacije sveta ter različne tematske vrtove. Slika 3 prikazuje idejno postavitev ene izmed idej prikazanih na mednarodni vrtnarski razstavi v Hamburgu, ki v ospredje postavlja pomen vode za rastline, ljudi, živali, njene različne videze, poudarja, da je vodni svet primeren za rekreacijo, srečanja, je lahko igrišče za otroke ali kot element različnih izkušenj.

Slika 3

Vir: <http://www.igs-hamburg.de/163.0.html>

4 Lastno delo

V našem okolju se srečujemo s tradicionalno urejenimi zelenimi površinami, ki nimajo svoje prepoznavnosti. Biotska raznovrstnost tako oblikovanega zelenega urbanega okolja ne pride do izraza. Zato smo začeli razmišljati o možnostih sonaravnega – trajnostnega hortikulturnega oblikovanja notranjih in zunanjih prostorov ter o možnostih razvoja

hortikulture v to smer. Uporabili smo naslednje metode dela: analiza problema in definiranje ciljev dela (okoljska, ekonomska in socialna komponenta), analiza širšega in ožjega okolja (geografska lega, vloga in danosti prostora, kultura in zgodovina, vizija, materiali, pričakovana zanimanja in življenjske navade uporabnikov prostora, možnosti trženja), oblikovanje idej (velikost in oblika prostora, namembnost in predvidene aktivnosti v prostoru, trendi...), oblikovanje zgodbe projekta (povezava naravnih, kulturnih in zgodovinskih danosti z namembnostjo prostora) in oblikovanje idejne zasnove prostora (uporaba prvin oblikovanja, združevanje posameznih idej v kompozicijo, izdelava tlorisov in 3D postavitev)

4.1 Razvoj ideje

Vsak prostor, ki ga hortikulturno urejamo je že sestavni del krajine. Zato je zelo pomembno, da poznamo njegove danosti – širše in ožje, (naravne, kulturne, zgodovinske), razvojne vizije in specifične omejitve ter jih upoštevamo pri razvoju ideje. V ekonomskem smislu je pomembno tudi iskanje tržne niše, reprezentativnost, izvirnost, namembnost in uporabnost ideje v danem prostoru in za dane uporabnike prostora. Pomembno je da razmislimo, kako je prostor dostopen, prehodni, pregleden, osvetljen, primeren za aktivnosti, kako se v njem orientiramo. Na osnovi analiz in vsebinskih povezav oblikujemo zgodbo prostora, izberemo slog oblikovanja, oblikovne prvine, materiale in jih postavimo v prostor. Posebno pozornost namenimo sobivanju rastlin, živali in ljudi. Tako poskrbimo tudi za sociološke in ekološke komponente trajnosti, v oblikovnem smislu pa še posebno pozornost namenimo obliki in velikosti prostora, tlom, stenam, barvnim shemam, detajlom...

V procesu projektne dela pri modulu OUP je nastalo kar nekaj zanimivih idej, ki nakazujejo možnosti reševanja problema, to je preureditev prostora v bližnji okolici šole s ciljnim prikazom okoljske, socialne in ekonomske komponente prostora.

Slika 4 prikazuje idejno skico tlorisa prostora študenta Triglav M., 2012, ki je v osrednji prostor postavil polžasto zavito klop narejeno iz naravnih materialov in tako, da je udobna za sedenje in omogoča druženje, ustvarja intimnost. Avtor navaja: »V osrednji točki je majhen podij, namenjen predavatelju. Spremljanje predavanj je možno z vseh strani.« V okolico počivališča bi avtor razvrstil kamne različnih dimenzij in sicer tako, da bodo »delovali stabilno in estetsko zanimivo.« [...] »Poti v prostoru bodo tlakovane s pohodnimi kamni- Izvedba postavitve je hitra in poceni, vendar je potrebno paziti na dobre temelje, saj se kamni brez temeljev hitro pogreznejo v tla.

Slika 4: Idejna skica tlorisa prostora

Vir: Triglav M.: ŠHVU; Višja strokovna šola, projektno delo, 2012

Kreirano idejo je vedno potrebno ovrednotiti in ugotoviti njene ključne prednosti, v čem se razlikuje od konkurenčnih idej ter od tega ali je tehnično izvedljiva, ekonomsko učinkovita ter

ali upošteva načela trajnosti. Smiselnost razvoja ideje v izdelek je vedno odvisna od zadovoljnih ključnih uporabnikov prostora. Šele njihovi odzivi pokažejo uspešnost ideje in možnost njene realizacije.

Literatura in viri

Cross R., Spencer R. *Sustainable gardens*. CSIRO PUBLISHING; Australia, 2009.

Groening G. *Ideological Aspects of Nature Garden Concepts in Late Twentieth-century Germany*. (Online) V: Wolschke-Bulmahn Nature and Ideology. Natural Garden Design in the Twentieth Century. Wasington: Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University, 1997. (citirano 5.3.2012). Dostopno na naslovu:
http://www.doaks.org/publications/doaks_online_publications/nature/natur001.pdf

Hozjan D. J.J. *Rousseau: EMIL - Veroizpoved savojskega vikarja (Profession de foi du vicaire savoyard)*. (Online) Izobraževalna baza Svarog.org: Pedagoške znanosti, 1996. (citirano 8.3.2012). Dostopno na naslovu:
http://baza.svarog.org/pedagoške_znanosti/veroizpoved_vikarja.php

Likar B. et. al. *Inovativnost za mlade*. Ljubljana: Korona plus, 2000.

Mali F. *Razvoj moderne znanosti: socialni mehanizmi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2002.

Steiner L. *Prairie-style gardens: Capturing the essence of the American Prairie wherever you live*. Portland: Timber Press, 2010. ISBN 978-1-60469-003-3

Stenblock V. *Arbeit am Logos: Aufstiege und Krise der wissenschaftlichen Vernunft*. Münster, Hamburg, London: LIT Verlag, 2001.

Tallamy Douglas W. *Bringing Nature Home. How you can Sustain Wildlife with Native Plants*. Portland: Timber Press 2007. ISBN: 13: 978-0-88292-992-8

Triglav M. *Idejna ureditev počivališča*. Projektno delo. Celje: Šola za hortikulturo in vizualne umetnosti Celje, 2012.

Unesco. Culture. Word heritage Centre. The List. World Heritage list.: *Skogskyrkogartden*. (Online). (citirano 9.3.2012). Dostopno na:
<http://whc.unesco.org/en/list/558/>

Webster, S. *Najlepša knjiga o evoluciji*. Ljubljana: DZS, 1999.